

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

10/202

10/2024

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS		
O‘ZBEK TILIGA DAVLAT TILI MAQOMI BERILGANLIGIGA 35 YIL TO‘LDI		
Shirnova M.Sh.	Ona tili – madaniyat ko‘zgusi	3
TILSHUNOSLIK *** LINGUISTICS *** ЯЗЫКОЗНАНИЕ		
Гулямова Ш.К.	Полифункционал сўзлар ва уларнинг семантик анализатори хусусида	5
Мамасолиев И.У.	Средства массовой информации как распространитель, стандартизатор и новатор языка	16
Yusupova M.B.	Digital innovations in lexicography: enhancing the representation of linguistic and cultural units	21
Seyidov M.M.	The sihahul-furs dictionary: a transcultural linguistic legacy	25
Kodirova M.T.	Ingliz tili biznes diskursida ironiya	32
Khudoyberdieva O.M.	The role of loanwords in english and uzbek dance terminology	38
Fayzieva M.Ch.	Corpus linguistics as a data-driven approach to vocabulary instruction in inclusive environments	45
Berdiyeva R.K.	Frazeologizm pragmatik ma’nolarining matn ta’sirida o‘zgarishi va ularning pragmatik-emotsionallik xususiyatlari	49
Bekbergenova G.U.	Lingvistik terminlarning polifunksionallik xususiyatlari	53
Bahriddinova Y.B.	Elektron lug'atlarning ishlab chiqishi va ularning botanika terminologiya muhitidagi ahamiyati	57
Yuldasheva D.B.	The problem of word processing in the uzbek language	62
Satimova D.N.	Jahon sotsiolektida substandard qatlam va uning tarkibi	66
Nurova Y.U.	O‘zbek xalq paremlarida kasb-kor, oziq-ovqat nomlarining etnolingvistik xususiyatlari	71
Mengliyeva M.B.	Aspektual ma’no ifodalovchi leksemalarning ingliz izohli lug‘atlaridagi talqinini takomillashtirish yo‘llari	75
Kayumova N.X.	“Yangiliklar” media janr va diskurs sifatida: genezis, ta’rif, tasnif, qiyos	80
Juraqobilova H.X.	Oriyentatsion metaforalarning lingvokognitiv xususiyatlari	85
Jumayev T.	Shakl yasovchi morfemalarning so‘z yasash imkoniyatlari	90
Hamroyeva N.N.	The pragmalinguistic nature of politeness in conflictous communicative action	94
Bobozaripova M.E.	Jahon va o‘zbek tilshunosligidagi tezaurus lug‘atlar haqida	98
Ahmadova U.Sh.	Perifraza – lingvomadaniy hodisa sifatida	103
Achilova R.A.	Mutual differences of the linguistic concepts of allusion and reminiscence	108
Xayruллоева Г.Ф.	Модалликини ифодалашнинг семантик асослари	112
Сабирова С.О.	Современная роль и значение латынского языка в современном мире	117
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		

Navoiy gulshani

CHUN KAMOLI MA'RIFAT KASB O'LDI, NE NUQSON O'LUM...

Ibotova Madina Otabek qizi,

Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ibotovamadina@gmail.com

O'lim mavzusi Sharq falsafasida ko'pincha hayotning o'tkinchiligi, yer yuzida inson mavjudligining chegaralanishi kabi umumbashariy mavzularning badiiy ifodasi uchun xizmat qiladi. Islomiy mintaqa madaniyatida o'lim odatda insonning muqarrar taqdiri sifatida ko'riladi va hayot aylanishining tabiiy bir qismi sifatida qabul qilinadi. Mazkur mavzu Sharq adabiyotining ham asosiy mavzularidan biri sanaladi. *Nafs, ishq va oshiqlik* masalalarining badiiy talqinida o'lim mavzusiga ko'p bora murojaat qilinadi.

Ulug' o'zbek shoiri Alisher Navoiy lirikasida ham qalb erkinligi, o'limning asl mohiyati, insonning ma'naviy uyg'onishi haqidagi chuqur falsafiy fikrlar mavjud. O'lim bu ruhning erkinligini ta'minlovi hodisadir. Shuning uchun Alisher Navoiy lirikasida ruh va o'lim o'rtasidagi munosabat ko'pincha *sog'inch, ayriliq, vafo, sadoqat, hayotning o'tkinchiligi* kabi mavzular orqali badiiy talqin qilinadi.

"G'aroyib us sig'ar" devoni ga 427- raqamli g'azalida oshiqning ruhiy holati tasvirlangan. Lirik qahramon - oshiq. U ma'shuqasining visolidan noumid. Hajr uning joniga o'lim xavfini solmoqda. Hajrdan yetgan ozor tig' og'rig'idan og'ir. Bu bilan bog'liq tasvir g'azalning dastlabki baytida badiiy ifodalanadi.

Hajr ila ko'rma ravo jonimg'a bepoyon o'lum,

Tig' surkim, xushdurur oz og'rig'u oson o'lum.

Oshiq uchun o'lim barcha narsadan xushroq, ya'ni yaxshiroq. Shuning uchun u "jon berib" o'limni istaydi. "Jon bermoq" - biror ishda astoydil g'ayrat ko'rsatmoq; jonbozlik, fidokorlik qilmoq [4.104]. Baytda tasvirlangan o'lim jismoniy o'lim. Chunki oshiqning bunday o'limi uni "jonon" bilan birlashtiradi. Jonon - ma'shuqa uning o'limini istaydi.

Jon berib istarmen o'lmaki, o'lum xushroqki jon,

Jonim o'lmakdur chu istaydur manga jonon o'lum.

Shoir g'azalning keyingi baytida oshiq holatni mubolag'ali tasvirlaydi. Hatto, oshiqning "o'lmagi"ga xalq hayron, hajri oldida esa "o'lim ham hayron".

Xalq dushvor o'lmagim hayronidurlar, turfa ko'r,

Kim erur dushvor hajrim ollida hayron o'lum.

G'azalning to'rtinchi baytida lirik qahramon holati tamsiliy talqin qilingan. Halqda "Kasalni yashirsang, isitmasi oshkor qiladi" degan maqol bor. Oshiq ko'nglidagi hajrini yashira olmaydi. Shu bois, uning o'limi ham pinhon qolmadi.

Hajr qolmas yoshurun, ohu fig'on chek, ey ko'ngul,

Kim yashurmoq birla hargiz qolmadi pinhon o'lum.

Ma'lumki, mumtoz adabiyotda "vasl"ga ishqning qiymatini pasaytiruvchi omil deb qaraladi. Buni Farhod va Shirin, Layli va Majnunlarning o'limi ham tasdiqlaydi. Chunki haqiqiy oshiqlarning maqsadi jismoniy vasl emas. G'azalning keyingi baytida "sharbati vasl" orqali dard-u hijronga davo topish mushkul (sa'b) ekanligi, dardning davosi faqatgina "o'lim" ekanligi ta'kidlangan.

Dardi hijron sa'bu yetmas sharbati vasl, ey tabib,

Go'yyokim ushbu dardimg'a erur darmon o'lum.

G'azalning yuqorida keltirilgan barcha baytlarida jismoniy o'lim, ya'ni jonning vujudni tark etishi bilan bog'liq badiiy talqinlar berilgan. Bunday o'lim Ishqqa yetishning oson yo'li sanalgan. Haqiqiy o'lim esa oshiqning ishq yo'lida foniy bo'lishidir. Foniy bo'lmoq - oshiqning Alloh ishqiga g'arq bo'lmoq'idir.

Foniy o'lmay qilg'on izhori fano, bilkim, erur,

Ul gadokim, rizq uchun zohir qilur yolg'on o'lum.

Oshiqning foni bo'lmay turib, "izhori dil" qilishi bu xuddi gadoning rizq uchun yolg'ondan o'lishi kabi. *Foni bo'lish* - o'zlikdan kechish. Dunyoviy muhabbatdan mosuvo bo'lgan ko'ngildagina ilohiy ishq jilvalanadi. Navoiy muxammasidan keltirilgan quyidagi baytda ham xuddi shu g'oya ilgari surilgan.

Ey Navoiy, davlati boqiy tilarsen vaslidan,
Oni kasb etmak fano bo'lmay ne imkon oqibat.

Baytda "davlati boqiy - Iloh visoli"ga faqatgina "fano bo'lish" orqali muyassar bo'lish mumkinligi ta'kidlangan. Fano bo'lish – bu jismoniy o'lim emas, balki o'zlik (nafs)ni mahv etishdir. Ya'ni kibr-u havodan qutilib, fano orqali boqiylik maqomiga erishishdir. Tahlilga tortganimiz g'azalning keyingi baytida ham shu g'oya o'ziga xos tarzda talqin qilingan.

Ey Navoiy, jahl ila o'lmak qatiq ishdur, valek
Chun kamoli ma'rifat kasb o'ldi, ne nuqson o'lum?

Ma'rifat islom tasavvufida muhim tushuncha hamda maqomdir. Ma'rifat – Allohni bilish, Uni anglash va Unga yaqinlashish demakdir. Bu tushuncha Xudoga muhabbat va sadoqatni chuqurlashtirish, Uni yaxshiroq tushunish va Unga yaqinlashish jarayonini nazarda tutadi. Ma'rifat so'fiylik yo'lidan yurgan insonning Allohga muhabbati va ixlosini oshirib, ma'naviy yuksalishini ta'minlovchi tushunchadir.

Alisher Navoiy g'azal maqta'sida "jahl ila o'lmak qatiq ish", ya'ni ma'qul ish emasligini ta'kidlaydi. Ya'ni jismning ma'rifatsiz o'limi "nuqsonli o'lum" sifatida talqin qilingan.

Ta'kidlash kerakki, ilohiy ma'rifatdan mast bo'lgan orif o'limni uzliksiz eslaydi. Boisi, u yaxshi biladi: o'lim – visol, suyuqlik Zot huzuriga oshiquv. "Tasavvuf ta'limotida o'limga fojia deb qaralmagan. Aksincha, u orifni vujudiy qafasdan xalos etuvchi, uning ruhiga hurlik va ozodlik baxsh etuvchi vosita sifatida baholangan." [1.168] Alisher Navoiyda xuddi shu xulosaning badiiy ifodasini quyidagi baytlarda ko'rishimiz mumkin:

O'zdin qutul, Navoiy maqsadga yetki, *qush*
Yetmas chamang'a, bo'lsa *qafas* ichra muhtalo.
Yoki

Tanimga choklar ochti, ne ayb agar o'lsam
Ki, ruh bulbulining loyihi emas bu qafas [2.189].

"O'zdin qutulmoq" – nafsning o'limi. Qush – ruh timsoli. Vujud - qafas. Qafasdagi qush ozod bo'lsagina parvoz qila oladi. Baytda tamsil orqali ruhning kamolga yetishi badiiy talqin qilingan.

Ikkinchi baytda tanning jismoniy o'limi haqida fikr yuritilyapdi. Ishq oshiq ko'ngliga "chok"lar ochgan. *Chok* – yara, dard, jarohat [3.474]. Baytda ruhning ko'rinmasligi bilan bog'liq qarash ham o'z ifodasini topgan. *Loyih* - ochiq, oshkor, ko'rinib turgan ma'nolarini anglatuvchi so'z. Qafas- vujud.

Turkiy xalqlar she'rlarida o'limni tasvirlashda "*uchish*", "*sayohat*", "*ko'chib ketish*" kabi metaforalar keng qo'llanilgan. Ushbu metaforalar o'limni insonning dunyoviy chegaralaridan tashqaridagi ruhiy sayohati sifatida tasvirlash imkonini beradi.

Navoiy mazkur an'anani davom ettirish bilan birga o'ziga xos tasvirlar yaratganligini ko'rishimiz mumkin.

Ey Navoiy, tushta gar ko'rmak ani mumkin esa,
Barcha gar xud so'nggi uyqudur, netarsen uyg'onib?

Xalqda "uyqu- o'lim" degan naql bor. Baytda lirik qahramon tushida ma'shuqasini ko'rganligi bilan bog'liq tasvir keltirilgan. Tushida bo'lsa-da vaslga musharraf bo'lgan lirik qahramon "so'ngi uyqu"dan uyg'otishlarini istamaydi. "So'ngi uyqu" – o'lim. Bu hodisa esa uni asl maqsadiga erishtiradi. Quyida keltirilgan baytda ham tushida vaslga erishgan lirik qahramon "so'ngi uyqu"sidan "hayvon suyi" bo'lsa ham ichirish uchun bedor qilmayliklarini so'raydi.

Tushta vasli bo'lsa gar xud, barcha so'nggi uyqudur,
Ey Xizr, hayvon suyi ichmakka bedor aylama.
Quyidagi baytda o'limni "*baxt uyqusi*" metaforasi orqali tasvirlaydi:

Ko'z ochib behudlug'umni ko'rmasa, yo'qtur ajab,
Kim manga *baxt uyqusi* bo'lmish anga noz uyqusi.

Baytda oshiq va ma'shuqaga tegishli bo'lgan ikki xil uyqu tasvirlangan. Ma'shuqa oshiqning bexudligini ko'rmaydi, sababi u noz uyquda. Bu hol esa oshiqqa "baxt uyqusi" - o'limni nasib etgan.

Umuman aytganda, mumtoz she'riyat an'alarida jon (ruh) va o'lim inson hayoti va borlig'i haqidagi teran fikr va tuyg'ularni aks ettiruvchi muhim mavzu sifatida namoyon bo'ladi. O'lim inson hayotining muqarrar haqiqati sifatida tez-tez muhokama qilingan. Har ikkala tushunchaga oid turli metaforalar qo'llangan. *Jon* va *o'lim* ishq, ayriliq, ajralish va vidolashuv, qayg'u va sog'inch mavzularning obrazli ifodasi uchun xizmat qilgan.

Xulosa qilib aytganda, o'lim ko'pincha tabiatning tirikligi bilan bog'lanadi. Tabiatning doimiy yangilanib turishi, fasllarning o'zgarishi, quyosh chiqishi va botishi kabi tabiiy hodisalar o'limdan keyin hayot borligiga, ya'ni ruhning abadiyligiga ishoradir.

ADABIYOTLAR:

1. Adizova I. *Uvaysiy she'riyatida poetik tafakkurning yangilanishi. Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya.* – T.: 2000.
2. Navoiy Alisher. *Mukammal asarlar to'plami. XX jildlik. III jild. G'aroyib us-sig'ar.* – T.: Fan, 1987.
3. Navoiy asarlari lug'ati. *Tuzuvchilar: P.Shamsiev va S. Ibrohimov. T.: G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1973.*
4. O'TIL. 5- jildli. 2- jild. *"O'zbekiston milliy ensiklopyediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006.*